

תנור

טומאת 'כלי' או טומאת 'תנור'

בשיטת הש"ס ובדברי הראשונים והאחרונים

תקציר

(א) טומאת תנור באה מילפותא מיוחדת בפסוק נפרד. ואמרו בש"ס כי תיבת 'יותץ' באה ללמד שמדברים על תנור מחובר.

(ב) ואחר שטומאה במחובר 'חידוש' הוא, יש לחקור האם לימדה תורה שתנור 'כלי' על אף שהוא מחובר. א"ד חידשה תורה שתנור מטמא מחמת שהוא 'תנור', וכשם שאדם נטמא מחמת שהוא אדם ולא מחמת שהוא כלי.

(ג) וכמה מגדולי האחרונים נקטו כהצד שאינו כלי, וזאת מכח כמה ראיות ונביא כמה.

(ד) טענה ראשונה היא מהכלל שכל המחובר אינו בפרשת טומאת כלים, וכיצד תנור מקב"ט אפילו בבונהו מתחילה בארץ.

(ה) עוד למדו מכך שצריכים ילפותא שתנור אבן אינו מקב"ט, וכיון שכל כלי אבן אין מקב"ט, מ"ט לא ידעין לה מכך.

(ו) תנור הבנוי מכמה אבנים, לדעת כמה ראשונים מקב"ט אע"פ שאין בו טיט, ובדיני כלים לא אשכחן דוגמתו.

(ז) עוד הלכה מסוימת מצאנו בתנור, דכלי חרס צריך 'תוך', ואם תוכו נעשה על ידי קרקע אין זה תוך. אבל תנור גם כאשר כל בניינו הוא כצינור, והקרקע משמש לו ריצפה העושה לו תוך, נעשה כלי.

(ח) מכל הראיות הנזכרות המפרידים את התנור מכללי טומאת כלים, למדו האחרונים כנ"ל שלא מסתבר לומר דחידשה תורה שתנור 'כלי' על אף שאינו עומד בהרבה מכללי כלים, אלא יותר מסתבר לומר שחידשה בו תורה שהוא בא מפרשת טומאה חדשה הנקראת טומאת 'תנור'.

(ט) אמנם לעומת דבריהם מצאנו אריכות בגמרא וראשונים בסוגיא דשברי כלים בשבת (קכ"ה ע"א), ששם העמידו את בנינו של תנור על משפט 'כלי'.

(י) נחלקו ר"י ור"מ בדין שברי כלים לטלטול שבת, האם כל שיש להם מלאכה מיטלטלים, או דוקא בעושים מעין מלאכתן הראשונה.

(יא) ובבבביתא נחלקו ר"י ור"מ בשברי 'תנור' האם הם מוקצה, וג' שיטות שנו בגמרא במחלוקת זו, אביי, רבא, ורב אשי.

(יב) דעת אביי שנידון הברייטא בתנור שווה לנידון המשנה בכלים, אלא שהמשנה דברה על כל הכלים, והברייטא דיברה על רק על תנור.

(יג) רבא פליג עליה, דטען שאם מחלוקת שווה היא, היה לברייטא לומר 'כלים' כהמשנה, וממילא היה תנור בכלל, דאף תנור בכלל כלים.

(יד) ומעיקר קושיית רבא יש ללמוד בשיעור היותר מוכרח דהשקפת הסוגיא במשפט התנור לענין טומאה שהוא כלי. דכיון ששברי מחובר בעלמא אינם מיטלטלים בשבת, א"ת שלא חידשה תורה לראות תנור ככלי, מה"ת שנחשוב שהוא בכלל הכלים עד שיאמר רבא שמכלים נלמד תנור.

(טו) ביאור רבא בקצרה הוא דתנור דברייטא מדבר על תנור גרוע, ובשברי תנור גרוע ר"י סבר כיון שהוא רק שבר של דבר שאין בו טומאה - כשהוא שלם, לכך אינו מוגדר שברי כלים, ור"מ סבר שהוא כן מקב"ט כשהוא שלם, וממילא שבריו שברי כלים.

(טז) גם מדמיון זה יש לנו ללמוד שטומאת תנור הוקבעה מחמת שהגדירתו תורה 'כלי', שהרי דין שבריו כשברי 'כלי' תלויים בדינו 'ככלי' לענין טומאה בעודו שלם.

(יז) רב אשי דחה את דברי רבא, וטענתו שעפ"ד רבא היו צריכים לחלוק בהיתר טלטול התנור 'כשהוא שלם' בשבת, שאם מקב"ט הרי הוא כלי ומיטלטל, ואם אינו מקב"ט אינו כלי ואינו מיטלטל.

(יח) גם בקושיית רב אשי אנו רואים את ההשקפה שבחידוש תנור לקבל טומאה נעשה 'ניטל בשבת', ואם אינו תנור לקב"ט אינו ניטל בשבת, וכאשר החילוק הרגיל בדיני טלטול מוקצה הוא ההפרש בין כלי לשאינו כלי, סתימת רב אשי מורה שתנור מקב"ט מדין כלי.

(יט) רב אשי פירש הברייטא בשברי תנור סתם - שיש בהם כדי לעשות מלאכה הדומה 'מעט' למלאכה ראשונה,

’שהאדם משתמש בו’, דקרקע ובע”ח אינם מספיק בכבישת ’תחתיו’ דאדם עד שיוגדרו ’משמשים’ לו, ואינו אלא ’משתמש בהם’.

(לא) והמשקיף בש”ס מתוך חלון תבונה זה יוכל לראות במבט מקיף כי ככל שדבר יותר עצמי ונפרד, וכן ככל שהוא יותר גלמי ופחות ’מעובד’ הוא נתפס כפחות ’משמש’, וככל שתבניתו יותר עשויה ובנויה בתבנית ’משמש’ הוא יותר תחתיו של אדם לשמשו.

(לב) וכאשר נצמצם את המבט מתוך נקודת בינה זו כלפי שדות משפטי הטומאה, נראה נכוחה כי ככל שהדבר נתפס ’משמשי אדם’ בשיעור יותר גדול כך טומאתו יותר קרובה, וככל שהוא מתרחק מהגדרת ’משמשי אדם’ נעשית טומאתו יותר רחוקה וקשה לבא.

(לג) והסיבה שהטומאה יותר קרובה לבא למשמשי אדם לעומת דברים שהאדם משתמש בהם זה מחמת שהטומאה עוברת על ידי זיקת ’חיבור’, הן חיבור מגע הן חיבור מקום הן חיבור טלטול ועוד, ובזה הדעת נותנת כי ככל שהדבר יותר ’משמש בני אדם’ כך חיבורו לכל דבר יותר קרוב לבא, וככל שהוא רחוק מתפיסת ’תחתיו’ של אדם, כך החיבור עמו יותר רחוק, אחר שהוא דבר שאינו ’נכפף’ בקלות.

(לד) ומתוך השקפת בינה זו נוסף ונצמצם את המבט על התנור, ובין כי מאחר ועיקר חיי נפש דאדם תלויים בהשתמשותו במוקדי אש, נמצא כי העמדת מוקד אש היא מעיקר בנינו של אדם להעמדת מחייתו. וא”כ בנין מוקד זה נתפסת אצל האדם כאחיות מקום ’לשמשו’ לקיומו כדי מחייתו.

(לה) ובזה באה ההלכה של טומאת תנור במחובר ואפילו בבנין אבן, ’דלגודל מעשיו’ ו’להכרח תשמישו’ רואה האדם את המקום כתפוס תחתיו למשמשו על ידי בנינו. וזה גופא חידוש התורה בפרשה, לראות בבנין התנור כח השתלטות האדם על המקום לעשותו למשמש אדם.

(לו) כאשר זו ההבנה, כבר עברנו מכל כאב האחרונים כיצד תנור הוא כלי אשר כולו נגד כללי כלים, דמעתה אינו כנגד הכללים, אלא יפה כח האדם מחמת צורכו ומחמת מעשיו להשתלט על המקום והצורה לעשותה ’משמש’ בדרגת ’משמש’ דכל הכלים.

דר”מ סבר שיודה לו רבי יהודה בהא, ור”י פליג גם בה.

(כ) גם בזה אנו רואים את בחינת הכלי שבתנור לענין קבלת טומאה, שהרי דבריו נאמרו גם על תנור מחובר, ומ”מ משפטו עומד בפרשת מוקצה דכלים.

(כא) בתוך דברי רבא ירדה גמ’ לברר את משפט דיני טומאה בתנור גרוע - אשר נקודת גריעותו היא שהיסק ראשון הגומר מלאכתו היה כאשר היה ’תלוי באויר’.

(כב) ויסוד מחלוקתם בסדר הדרשה מתחיל מפלוגתא האם יותר פשוט להבין טומאת תנור בתנור מחובר או בתנור תלוש.

(כג) ומסברת ר”מ שהתפיסה הפשוטה היא לטמא תלוש, ומחובר הוא חידוש יותר גדול גם בתנור, גם נלמד שמידת הטומאה בתנור היא היותו ’כלי’, דאל”כ איזו עדיפות יש לתלוש.

(כד) ומדברי הראשונים גם נלמד להכריע בה, דהקשה הרמב”ן (בדעת ר”י אליבא דרבא, שהנעשה בתלוש אינו כלי לא לטומאה ולא לשבת) מה דמיון שבת לטומאה, והרי מצאנו כלים לשבת ולא לטומאה.

(כה) תירץ הרמב”ן בתירוצו הראשון דתנור שאני מחמת מיוחדות יצירתו, ואינו לא ’תנור’ ולא ’כלי’ עד שיחברנו - הן לשבת והן לטומאה. נמצא מפורש כי תנור הוא ’כלי’.

(כו) ובריטב”א גם שנה ושילש כי תנור הוא ’כלי’ וזו עילת טומאתו.

(כז) וכאשר ידענו מגמרא וראשונים שתנור הוא כלי וזאת עילת טומאתו, ומאידך ראינו בתחילה את ראיות האחרונים שנקטו להיפך, וצריך להשתדל למצא בה.

(כח) תחילת בניית ההלכה יהיה להבין מה גלום במושג ’כלי’ שבתורה, דאע”פ שדרגות רבות לו בתורה, בכל הלכה כפי עניינה במדרגה הראויה לה. מ”מ מבין כל משכיל כי משורש אחד כולם עומדים, ואין בהם אלא חילוק ענפים ציצים ופרחים.

(כט) ונשכיל בזאת על ידי חילוק המפרשים בין הדברים ’שאין בהם תפיסת יד אדם’ - שזה קרקע ובע”ח, ובין שאר הדברים ’שיש בהם תפיסת יד אדם’.

(ל) ופירשו כי הוא חילוק בין ’משמש בני אדם’, ובין מה

דברי האחרונים בהגדרת 'תנור' לענין קבלת טומאה

א) אמרה תורה (ויקרא י"א) 'וכל אשר יפול עליו יטמא, תנור וכירים יותץ, טמאים הם וטמאים יהיו לכם'. בפסוק זה חידשה תורה טומאה לכלי הנקרא 'תנור', דטומאתו אינה ידועה מדיני טומאת שאר כלים אלא רק מפסוק חדש זה.

וריהטא דהש"ס שסתם תנור שמדברים עליו הוא 'מחובר' וזה מונח בתיבת 'יותץ', וגם בכל מקום שדברו חכמים בלשון בני אדם 'תנור' הכוונה לתנור מחובר וכמש"כ תוס' בב"ב (ס"ה ע"ב ד"ה לא). אמנם ידועה שיטת רש"י בכ"מ שהפסוק מדבר על תנור תלוש.

והנה משפטו של תנור כדבר המקבל טומאה עומד כנגד כמה כללים בדיני טהרות בכלל ובדיני כלים בפרט, ונביא חלק. א. תנור מקבל טומאה במחובר, ואפילו בעשאו מתחילה במחובר.^ב ב. תנור נטמא גם אם הוא עשוי מסיד שלא נצרף בכבשן לחלק מהראשונים.^ג ג. בתנור צריכים מיעוט מיוחד ללמד שאינו נטמא כשהוא מאבן - אע"פ שכלי אבנים אינם מקבלים טומאה בלא"ה בעלמא.^ד ד. יש מן הראשונים שסברו שיש מקרים שנטמא אפילו אם הוא אבן, וזה בתנור העשוי מכמה אבנים. ובדין 'כירה' כתב הר"ש ברפ"ו (כת"י) בתירוץ השני שבכירה חידשה תורה שהיא מקבלת טומאה גם כשהיא עשויה אבן.^ה ה. עוד יש בתנור שאינו בשאר כלים שהוא נטמא אע"פ שאינו דומה אלא 'לצינור' המונח ע"ג קרקע.^ו

מכל האמור ומעור ראיות למדו הזכר יצחק (ס) והמקד"ד (קונטרס טהרות ב') והחזו"א (ז' סק"ז, וכן בסק"ב) [ועיין עוד מש"כ בצ"פ בקונטרס השלמה לחלק רביעי (עמ' 17 ד"ה עכ"פ כל היכא) דאית ביה תרתין] כי מחודש התורה בטומאת תנור אינו לומר לך דתנור הוא 'כלי' אע"פ שאינו עומד בתנאי כלי, אלא חידשה תורה כי אע"פ שבעלמא אין לך מקבל טומאה אלא 'כלי', 'תנור' מקבל טומאה אע"פ שאינו כלי. וכשם שאדם מקב"ט אע"פ שאינו כלי, וסיבת טומאתו זה מה שהוא 'אדם' כך

א בכל דיני תורה המחובר רחוק מטומאה ואף מביא לכלל טהרה, והדעת מתקשה להבין כיצד יתכן כי בעלמא 'כלי' מחובר בטל מתורת כלי לטומאה, וכאן חידשה תורה שהמחובר הוא כן 'כלי'. וזה לא רק בגוונא של תלוש ולבסוף חברו, אלא כמו שהוסיף החזו"א דגם תנור שמתחילת יצירתו היה בנין הנבנה בארץ, ואינו 'תלוש ולבסוף חברו', זה יותר פלא להגדירו 'כלי'.

וכדברי החזו"א בתנור מפורש במשנה (רפ"ו) לגבי 'כירה' שיש בה טומאת תנור בבונה אותה בארץ מתחילה. וכיון שאף היא מטומאת תנור באה, נמצא כאן מפורש שאף בנין אבנים הנקבע מתחילת הוויתו בקרקע, גם הוא נעשה 'כלי' תנור דבר תורה.

ב הביא הר"ש מדברי התוספתא (פ"ה ח') שגם המעמיד תנור מחרסית אדמה סיד וגפסס, תנור הוא לקבלת טומאה, דאע"פ שבעלמא כלי הנעשה מהם אינו כלי לקב"ט, תנור שאינו.

ג בעלמא מה שכלי אבנים אין מקבלים טומאה אין זה מילפותא, אלא מעצם זה שחומר זה לא נזכר בתורה לקבלת טומאה. ואילו בתנור המידה הפוכה, שצריכים ילפותא מיוחדת שתנור של אבן אינו בטומאת תנור, הא לאו הכי היה תנור אבן מקבל טומאה. נמצאת מידת תנור חולקת רשות לעצמה מתחילה למידה שונה מכל הכלים.

עוד הוכיחו המפרשים מהא דאמרינן שתנור אבן שניקב נקב קטן וסתמו בטיט הרי זה נעשה תנור של חרס – גם למ"ד דבעלמא אזלינן בתר עיקר ולא בתר מעמיד. והרחבנו בסימן – תנור אבן או מתכת, ע"ש.

ד מפירוש הראב"ד ורבינו הלל בתו"כ רואים דהעושה תנור מבנין כמה אבנים הוא כן מקבל טומאת תנור, על אף שכלי סתם העשוי מדיבוק אבנים אינו מקבל טומאה.

ולגבי 'כירה' הדבר יותר מפורש, דבתחילת פרק שישי אמרו על העושה כירה משני אבנים וחברם לארץ בטיט, שהיא מקבלת טומאת תנור. וירד שם הר"ש (כת"י) לבאר מדוע לא יהיה טהור כמו כלי אבנים. ופירש בשתי דרכים. א. הטיט המחובר בראשם נותן תורת כלי חרס. ב. תנור וכירים כתיב, ואפילו של אבנים במשמע - כיון שרגילים לעשות כירה של אבנים. (פירוש, דכיון שזה הרגילות, לכך אין לנו למעט כירת אבנים על אף שמיעטו תנור אבן).

ה סברת חלק מהראשונים דכלי חרס צריך בית קיבול. ואילו בתנור מקבל טומאה אפילו אם כל הקיבול שלו רק על ידי קרקע עולם ואינו דומה אלא לצינור המונח ע"ג קרקע עולם. (עיין את השיטות בבוועז רפ"ב)

ובכירה עוד מגרע גרע מינה, שהרי כירת הטבחים אינה אלא פטפוטין המחברים לקרקע עולם כעמודי בנין, ומ"מ משפט כלי חרס בהן לטומאתן.

תנור מקבל טומאה אע”פ שאינו כלי מפני שהוא ‘תנור’.

וחפצא זו דפרשת טומאת ‘תנור’ נתפסת בטומאה בתלוש, ובתלוש ולבסוף חיברו, ואף במחובר מתחילתו, ואינו צריך תנאי צירוף כבשן, והיתה שייכת טומאתו גם באבן, דזו מידת בריה חדשה זו דטומאת תנור, ואין בכך כל סתירה לכללי טומאת כלים אחר שחפצא זו אינה כלי.

דברי הש”ס בהגדרת ‘תנור’

(ב) והנה הביאו האחרונים טענות שיש בהם ידיים מוכיחות. אמנם טרם נבא לבחון בעצמן של ראיות נראה תחילה לבחון כיצד הש”ס ראה משפטו של תנור, האם כלי הוא או דבר חדש שאינו כלי אלא מידתו ‘תנור’. ונראה כי סוגיא גדולה וארוכה שנו בה, והיא בשבת קכ”ה, דאע”פ שסוגיא זו באה לדבר על דיני מוקצה דשברי תנור, מ”מ מכל הבנין יש לנו ללמוד כמה וכמה פעמים מה היא השקפת הסוגיא על החקירה האם תנור מחדש לומר שהוא כלי על אף כל חסרונותיו, א”ד החידוש הוא לומר לך שיש מידה חדשה לטומאה הנקראת ‘תנור’. ונביא את דבר הסוגיא.

נחלקו בשבת (קכ”ד ע”ב) רבי מאיר ורבי יהודה בכלי שנשבר בשבת, מתי שבריו אינם מוקצה, דר”מ סבר שכל עוד שיש איזה תשמיש לשבר, עדיין אינו מוקצה, ואילו ר”י סבר דדוקא כאשר הכלי משמש לתשמיש דומה לעיקר תשמישו הראשון אינו מוקצה, אבל אם התשמיש החדש אינו דומה, ה”ז מוקצה.

ועלה הביאו בגמ’ (קכ”ה ע”א) ברייתא שנחלקו ר”מ ור”י בשברי תנור ישן, האם הם מוקצה בשבת, ואמרו בגמ’ שלש שיטות בביאור מחלוקת זו, אביי, רבא, ורב אשי, כאשר כל אחד הקשה על שלפניו.

אביי העמיד דמחלוקת בתנור כמחלוקת במשנה בכל הכלים, דמשפט אחד לזה ולזה, וברייתא מדברת בתנור שנשבר ועושה מלאכה - אך אינה מעין מלאכה ראשונה, ולכך לר”מ אינו מוקצה ולר”י ה”ז מוקצה.

ורבא דחה פירוש זה, דאם זו היא מחלוקתם היה להם לחלוק בשברי כלי ממש וכדין המשנה, ומדוע שינו ודיברו על שברי ‘תנור’ דכך לי תנור כמו כלים, ותנור מאי רבותא בה. ש”מ דמחלוקתם זו דבר אחר היא.

וכבר עתה קודם שנביא אוקימתא דרבא למחלוקתם יש לנו להפליא פלא, דהנה דין המשנה שהנשברים בשבת אינם מוקצה - נאמר רק בשברי כלים ולא בשברי בנין. ומעתה אם ננקוט כדברי האחרונים הנ”ל דתנור אינו כלי, מה תמה רבא, וכיצד סבר שאם היו קובעים מחלוקתם על ‘שברי כלים’ היה בכלל זה שברי תנור, והרי תנור דבריתא בסתם תנור מיירי - בין תלוש בין מחובר, וביותר, דכבר כתבו תוס’ (ב”ב ס”ה ע”א ד”ה לא) דסתם תנור מחובר הוא, וכן נראה גם מרש”י בסוגיין (ד”ה אבל), ומעתה מדוע שנבין מההלכה של ‘שברי כלים’ את הדין של ‘שברי תנור’, דילמא תנור שונה מחמת שאינו כלי, ועומד הוא במשפט דלתות הבית, וחידוש גדול השמיעו לנו בברייתא. (ומה שאינו מוקצה מחמת שלא היה מיטלטל בתחילת השבת. עיין בדברי הראשונים שהובאו במשנת השבת בסוף הסוגיא בשבת).

נמצא מפורש בדברי רבא כי מחודש תורה לראות בתנור ‘כלי’ באופן הברור ביותר ששייך. ולקושטא דבר זה עולה גם לאביי, שהרי לאביי מחלוקת ר”מ ור”י בתנור היא באמת מחלוקתם בכלי. אך מ”מ ברבא חזינן טפי מינה, שלא רק שמשפטו כמשפט כלי, אלא אם תראה הלכה על כלי בעלמא, מכך אתה למד את משפט דין התנור, ואין שום חידוש נפרד ונוסף בכך שגם תנור בכלל משפטי הכלים. נמצא הן בדברי אביי והן בדברי רבא חזינן כי משפטו של תנור לענין טומאה משפט ‘כלי’ הוא.

אחר שלמדנו את העולה מדברי הגמ’ עד כאן, נתקדם ונתבונן בהמשך דברי רבא. לאחר שסתר רבא את דברי אביי, ירד

ו דהנידון על סתם תנור שבתורה במחלוקת ר”י ורבנן נמצא רק בהמשך השו”ט בגמרא, ורק שם התחדשה סברא שתחילה לימדה תורה על תנור תלוש, ורק לאחר”מ התחדש דין המחובר, אבל בלא”ה ודאי סברא הוא שדיברה תורה על תנור הרגיל בין האנשים.

לקבוע את הפלוגתא בבירייתא במילתא אחרייתא, בשברי 'תנור גרוע', שבו נחלקו האם מטלטלים את שבריו בשבת, דר"י סבר דכיון שתנור גרוע הוא לענין טומאה שבריו אינם ניטלים, ואילו ר"מ סבר דכיון שיש בו טומאה, לכך שבריו ניטלים בשבת.

גם כאן אנו מוצאים את התנור ככלי לענין טומאה, דא"ת שתנור מקבל טומאה מדין 'תנור', מדוע דיני טלטול שבריו בשבת תלויים בחלות תורת 'תנור' לענין טומאה. אע"כ מדיני 'כלים' נגזרו בה, וזיקת תואר 'כלי' לענין פרשת מוקצה שפיר מישך שייכא. [וגם על זה הקשו הראשונים וכדלהלן בע"ה. אך מ"מ תחילת זיקה יש להם, דבני חדא בקתא נינהו, שהם משם תואר אחד].

ועל תירוצן זה הקשה רב אשי, שאם כדברי רבא, היה להם לחלוק על משפטו של תנור עצמו האם מיטלטל הוא בשבת או לא, דלר"י שאינו תנור לקבל טומאה, ראוי לו שלא יהיה ניטל בשבת אפילו הוא שלם, דכשם שאינו כלי לענין טומאה כך אינו כלי לענין שבת. (ולהלן בע"ה נביא מדברי הראשונים מה היתה סברת רבא).

גם בקושיית רב אשי אנו מוצאים שמידת תנור כמקבל טומאה קבועה בכך שהתורה קבעתו 'כלי', שהרי דין זה שתנור גרוע יקבל טומאה הוא דבר העולה מלפוטא לרבנן, וכדלהלן בגמ', וא"ת שכאשר חידשה תורה קבלת טומאה לתנור חידשה שהוא 'תנור' ולא חידשה שהוא 'כלי', א"כ מדוע חידוש זה אמור ללמד דיני טלטול מוקצה בשבת. דבשלמא אם משפטו בא מחידוש תורת 'כלי' דבר תורה, כבר השתדלו בה הראשונים וכדלהלן, אבל אם פרשה חדשה היא, ללמוד מכך דיני כלי למוקצה בשבת הוא מן הנשגבות.

חזר רב אשי לקמייטא, להעמיד את המחלוקת על שברי תנור עושין מעין מלאכה - אך אין עושין מעין מלאכתן הראשונה, והחידוש שיש בשברי תנור על פני שברי כלים, דהכא מיירי בעושים פעולה הדומה במקצת למלאכתו ראשונה כתנור, ובהא סבר ר"מ שר"י יודה לו להתיר טלטול. ועלה השיבו ר"י דפליג גם בזה. וגם מתוך תירוצו זה יש לנו ללמוד באותה מידה שלמדנו כן בדברי אביי כי מידת תנור המתחדשת בפרשת טומאה היא לומר לך כי 'כלי' הוא, שהרי מקבל הוא דין 'שברי כלים' ולא דין 'שברי בתים'.

בכלל דברי רבא על הנידון בשברי תנור גרוע, הביאה הגמ' את יסוד הפלוגתא על משפט טומאתו של תנור שלם גרוע. נקודת הריעותא של אותו תנור גרוע שדברו עליו זה תנור 'התלוי באויר', [בין התלוי בצוואר גמל, ובין התלוי באויר בור ונלחץ בשפת הבור על ידי אבן]. ותנור זה אם מתחילה נעשה כדרך כל התנורים, ואח"כ נתלה, כו"ע מודו דדינו כתנור מושלם. ונחלקו כאשר תחילת יצירתו היתה בצורה זו, האם קיבל בבניינו זה דין תנור, או שאין בו דין תנור ואינו מקבל טומאה.

ושורש המחלוקת נקבע בגמרא על צורת הילפוטא וסדר תבניתה, דהפסוק הבא ללמד טומאת תנור כפול הוא ומשולש בדבריו, דאמרה תורה 'וכל אשר יפול מנבלתם עליו יטמא, תנור וכירים יותץ, טמאים הם, וטמאים יהיו לכם'. וכאשר נבא לבחון מה נצרך ומה מיותר נראה כי כל סיום הפסוק לא נכתב אלא לדרשה, שהרי על טומאת התנור ידענו כבר מהחצי הראשון של הפסוק, ומה נוסף באמרו 'טמאים הם' ו'טמאים יהיו לכם' שלא ידענו מתחילה.

וכלפי יתור זה באה צורת הילפוטא לרבי יהודה לדרוש דתנור גרוע זה מיעטה תורה באמרה ברישא 'יותץ' דכאן למדת שאין המקרא מדבר אלא על דבר ששייך בו 'נתיצה', ותנור שאינו מחובר אינו 'בר נתיצה' אלא דומה הוא 'לנתון ועומד', ומכך למדנו שלא דברה תורה על 'תנור תלוש'.

והחידוש המתרבה מאמרו 'טמאים הם וטמאים יהיו לכם' בא לרבות את התנור שגמרו מעשיו בתחילה כדרך תנורים המחברים לקרקע יפה, ושוב נתלש ומשתמשים בו ללא חיבור, דלולי הילפוטא הו"א דפרח שם תנור מיניה, קמ"ל שעדיין תורת תנור עליו, שכל שתחילתו בתיקון החיבור ושלמות קביעות ההנחה, גם כי ינתק מקביעותו, יעמוד במשפטו ויהיה

במשפט ’תנור’.¹

ואילו בנין הילפותא לרבנן מתחיל להיפך, דשורת הסברא מיסודה דתנור תלוש יותר ראוי לקבלת טומאה, והילפותא דיותן באה ללמד תחילה כי גם תנור מחובר שהוא בר נתיצה, גם הוא מקבל טומאה מדין ’תנור’ על אף שהוא ’מחובר’. וחלק הילפותא דטמאים הם וטמאים יהיו לכם בא ללמד כי גם תנור שנגמרה מלאכתו בצורה גרועה שאש ההיסק הגומרת מלאכתו באה תחתיו כאשר הוא היה ’תלוי באויר’, גם גמר מלאכה זה מספיק להעמידו בדין תנור.²

על פי זה נמצא כי בכלל מחלוקתם נחלקו גם במבט סותר על תחילת ההשקפה הראויה לתנור דפרשת טומאה, דלר”י עיקר תנור הוא ’מחובר’, ואילו לרבנן עיקר תנור הוא ’תלוש’, ובחינת ’תנור’ במחובר כלפי פרשת טומאה זה דבר חידוש.

וכאשר נתבונן מכח האמור בחלק זה בגמרא, גם כאן נמצא כי רושם הסוגיא אינו כדברי האחרונים, אלא חידוש התורה בפרשת תנור זה לראות בתנור ’כלי’ על אף החסרונות, ’וכלי’ הוא. דאם כדברי האחרונים שטומאתו טומאה חדשה שאינה טומאת כלים אלא טומאת תנור, וכשם שיש טומאת אדם כך יש טומאת תנור. א”כ מנ”ל לרבנן להחליט מסברא כי יותר פשוט לטמא תנור תלוש מאשר תנור מחובר, הרי כלפי היצירה החדשה הנקראת ’טומאת תנור’ כך לי מחובר כמו תלוש, ומה ראית להעדיף בו את התלוש.³

ובשלמא טעמא דר”י להעמיד סתמא במחובר ברור כי כן דרך סתם תנורים כנ”ל מדברי תוס’ בב”ב, ועוד נוסף כי דרך מעלה היא להם, שהם יותר חזקים כמו שעולה מהסוגיות ומפורש בראשונים, וא”כ זה התנור היותר מושלם, ושפיר סברא כי בו דברה תורה תחילה. אבל בטעמא דרבנן אם טומאה חדשה היא, מה”ת לצמצמה תחילה לתלוש ולא למחובר. אלא ודאי טומאת כלים התחדשה בה, ולכן נקטינן החידוש הקל תחילה, שיש טומאה בחרס שלא בא בכבשן, ויש טומאה בכלי חרס שאין לו תוך. ולהוסיף חידוש בחינת כלי בו גם במחובר צריך פסוק נוסף.

ז והמתבונן בבנין הילפותא יראה בה כדמות סתירה מיניה וביה, דמתחילה היה המובן שכל תנור שאין בו חיבור הרי הוא ’כמנותן’, וכמש”כ רש”י שאין לך תנור נתון גדול מזה. ועל פי זה כאשר אנו יודעים כי טהרת תנור היא על ידי נתיצה, יעלה הדין שכל העוקר תנור מחיבורו לקרקע, כמי שנתצו דמי, ויטהר. (בין אם נתיצתו מטהרת מחמת ’ביטול הכלי’, ובין אם נתיצתו מטהרת כהלכה חדשה של ’טהרת נתיצה’).

וכלפי אחיזה ראשונה זו בא חידוש הילפותא לומר לך כי תנור שנגמר כתיקונו, כאשר יתנתק מהקרקע עדיין יעמוד במשפט ’תנור’ לענין קבלת טומאה, ועקירתו אינה ’נתיצה’. ויש להבין ק”ו הראשון להיכן אול, דאם מושכל הדעת היה שעקירה גרועה מנתיץ, מה התחדש בילפותא שעקירה אינה נתיץ – על אף שניתן ממש מטהר, מעיקרא מה ס”ד ולבסוף מה קמ”ל.

ונבין כי מה שסברנו מתחילה שאין לך ניתין גדול מניתוק, זה היה מחמת תבנית קלקולו המונחת בכך כלפי ’תחילת בנינו’, שהעוקר תנור העמידו בצורה שלא ניתן לעשותו בתחילה בשלמות הנצרכת, ולכן תבנית זו היא הצורה היותר שבורה שהדעת רואה, שהדעת רואה בפניה את התנור בצורה שאין לו תחילה.

ועל זה קמ”ל הילפתא לראות את התנור בשני מבטים נפרדים, מבט אחד שבו צורת תבנית ההתהוות, וצורה שניה בעלת קיום ההווה, ואע”פ שכלפי תחילתו תבניתו היא הנתיצה היותר גרועה ששייכת, מ”מ המשך קיומו נידון במבט נפרד, ובו אע”פ שהוא תנור גרוע, מ”מ אינו ’נתיץ’, ועדיין תנור הוא.

ח ובאגב נעורר לבאר כי נמצא בדבריהם דבר פלא, שהרי עומדים דבריהם על שלשה מיני תנור. א. תלוש. ב. מחובר. ג. מחובר חיבור גרוע. ותחילת הילפותא מלמדת תנור תלוש, ועל כך בא ריבוי להוסיף תנור מחובר, ושוב ריבוי נוסף להוסיף מחובר חיבור גרוע. והוא נראה פלא אם הסברא מעדיפה לטמא את התלוש, א”כ הדבר השני שיש ללמוד זה את המחובר חיבור גרוע, ואת המחובר חיבור טוב היה לנו ללמוד באחרונה, ומ”ט לא זה סידור הילפותא בגמ’.

ונבין כי שני מיני משמשי תנור יש, יש תשמיש ’תנור תלוש’, ויש תשמיש ’תנור מחובר’, והעושה תנור שחיבורו גרוע, לקה בזה ובוזה, שאינו לא תשמיש תלוש כתיקונו ולא תשמיש מחובר כתיקונו, וכיון ששימוש גרוע הוא מ”מ, לכך הוא בא רק באחרונה.

ט אמנם ראינו זה ראינו גרועה היא, ומתרת. חדא. דילמא מזרעים ילפינן לה, שטומאתן בתלוש ולא במחובר. ותו. דילמא כל דברי האחרונים נשנו דוקא אחר הילפותא המלמדת לטמא תנור מחובר, שרק בילפותא זו לימדה תורה כי לתנור יש מידה חדשה שטומאתו מדין תנור, אבל קודם הילפותא איה”נ חשבנו שהוא מדין כלי.

דברי הראשונים בהגדרת 'תנור'

ג) עד כאן הבאנו את העולה מהמפורש מדברי הגמ', ועתה נסיף את המפורש בדברי הראשונים. תמה הרמב"ן בחידושו מה דמיון הוא בין שבת לטומאה, והרי גם דברים שאינם כלים לענין טומאה, מ"מ כלי הם לענין טלטול שבת, ודוגמת 'גלמי כלים'.

ותירץ דתנור שאני, שאינו משמש אלא לדבר מסוים, וכן דרכו במחובר, ולכך אינו מקבל טומאה אם לא התחבר - כיון שעתיד הוא להתחבר, ולכך אין בו לא שם תנור ולא שם כלי עד שיחברנו, וזה בין לטומאה בין לשבת. עוד תירץ כי אכן למסקנא אין ביניהם דמיון, ושבת לחוד וטומאה לחוד, ותנור המתהווה בתלוש אינו כלי אלא לענין שבת ולא לענין טומאה (לר"י), [ומינה תלמד שתנור המתהווה כדרך התהוות תנורים מושלמים, הוא נקרא 'כלי' גם לענין טומאה].

מפורשים דבריו שתיקון תנור לטומאה עושהו 'כלי תנור', שעי"ז קיבל גם תורת 'תנור' וגם תורת 'כלי'. ואם מונח בדיני טומאה לראות בהווית 'תנור' 'כלי', ש"מ כי חידוש תורת טומאה באה לו מחמת שחידשה תורה לראות בו כלי - על אף שחסר הוא כמה כללים מתבנית כלים.

ובריטב"א שנה בה יותר מפורש (והוא נדמ"ח ולא היה לפני האחרונים). תחילה במה שבא לבאר דברי רבנן דתנור מיטלטל - יותר ראוי לקבל טומאה מתנור מחובר, ובהוה כאשר באה ילפוטא ללמד על טומאת תנור מחובר, פירש דקמ"ל שגם כאשר התנור מחובר על ידי הטפילה שלו, ומחוסר נתיצה, לא בטל אגב ארעא, ועדיין כלי הוא לקבל טומאה.

ובהמשך דבריו לתירץ על מה שהקשה בדומה לקושיית הרמב"ן כתב שהשוו בתנור שבת וטומאה, כיון שתנור מעיקר שורת מידת הדין היה ראוי לו שלא יהיה כלי, וחידשה תורה כנגד הכללים שבכל זאת הוא כלי, ולכך מין תנור שלא נכלל בחידוש התורה שיהיה כלי, הוא אינו כלי גם לענין שבת גם כאשר הוא שלם - לדעת רב אשי.

ועוד שילש בה כאשר ירד לבאר מה יענה רבא על טענת רב אשי שאם סברת ר"י שתנור הנעשה בתלוש או בחיבור גרוע אינו נעשה תנור לענין קבלת טומאה, מ"ט נחלקו על טלטול 'שבריו' בשבת ולא על טלטולו כאשר הוא שלם - שיהיה אסור בטלטול לרבי יהודה. ופירש דטעמא דרבא דכל שהוא שלם חשיב כלי לענין שבת אע"פ שאינו מקבל טומאה, אבל לענין שבריו, בזה אינו נקרא 'שיירי כלי' אלא אם הוא בא מתנור הנקרא 'כלי' גם לענין טומאה.

נמצאו דבריו מפורשים כמה וכמה פעמים כי בחידוש התורה על טומאת תנור לימדה תורה שהדין רואה בתנור 'כלי' על אף כל כללי כלים דטומאה החסרים בו, וזה סיבת טומאתו, דאכן 'כלי' דבר תורה הוא על אף הכל ולמרות הכל. ועיין עוד מש"כ בשיטה לר"ן והעולה ממנו לשיטה זו (והוא היה לפני האחרונים).

כאשר זכינו לראות כי שיטת הגמרא והראשונים מורה שחידוש תורה בתנור בא ללמד שהדין רואה בו 'כלי', ולכך הוא מקבל טומאה, ומאידך הבאנו את דברי האחרונים וטענותיהם להוכיח כי תנור אינו כלי גם לאחר חידוש התורה שהוא מקב"ט, מעתה ודאי יש לנו לעיין בה יפה כיצד נמצע בה.

החילוק בין 'משמשי אדם' ובין דברים 'שהאדם משתמש בהם'

ה) להבין ולהשכיל בהלכה נקדים ללמוד מהו התוכן הגלום בתואר 'כלי' הן לענין טומאה והן לענין שאר משפטי תורה. ואע"פ שדרגות רבות קיימות בדבר, מ"מ בתוכן המידה ישנו יסוד אחד משותף, אלא שהוא בעל כמה וכמה מדרגות, ונשתדל לעיין ביסוד.

מצאנו בש"ס חילוק בין דבר שיש בו 'תפיסת יד אדם' ובין דבר 'שאינו בו תפיסת יד אדם'. ועיקרו נאמר לענין דיני חלות עבודה זרה, שדבר אינו נעשה 'ע"ד' אלא א"כ יש בו תפיסת יד אדם, (ע"ז -), ובאו בהגדרה זו למעט תרתי, קרקע, ובעלי חיים, ושניהם מוגדרים 'אין בהם תפיסת יד אדם'. ובביאור תוכן הרעיון שבחילוק זה 'אין בו תפיסת יד אדם' למדו המפרשים

להעמיד את כל הבריאה בשתי מחלקות זה לעומת זה, יש בו תפיסת יד אדם לעומת אין בו תפיסת יד אדם.

והחילוק הוא שישנם דברים שהם 'משמשי אדם' ומאידך יש דברים 'שהאדם משתמש בהם', וכגון כיסא המיטלטל הוא 'משמש את האדם', מאחר וכך הוא יחס בני אדם כלפיו. אבל המיוחד לו שן סלע לשיבתו, אפילו אם יסתת את המקום ויתקינו למושבו, אין האדם רואה בכך 'משמש בני אדם', אלא מקום אשר האדם 'משתמש בו'.

והגדרת בינת החילוק הוא דכלי זה כל הנתפס כדבר שמהותו ותכליתו 'לשמש אדם', ומידה זו היא דרגת ביטול עצמותו בשיעור מסוים, וכל שאין בו תפיסת יד דם הוא דבר עצמי ונפרד שאינו מאבד את עצמיותו בשיעור המספיק להגדירו טפל לאדם להיות 'משמשי בני אדם'. ובמחלקה זו נמצאים יחד המחובר ובעלי חיים, ששניהם רחוקים מהאדם בשיעור המונע ממנו להגדירם משמשי בני אדם, וכל תשמישו בהם אינו אלא 'נטילת תשמישים' ותו לא. ועוד הארכנו מעט בשערי דעת – שחיטה, בדיני שחיטה במחובר.

הטומאה קרובה לבא לפי דרגת הויקה של הדבר למידת 'משמש בני אדם'

ו) ואחר שאנו זוכים לראות חילוק זה נשקיף ממנו בדלתות הטומאה, ונראה כי דיני הטומאה קרובים לבא על כל שהוא אדם ומשמשו, ורחוקים ומתרחקים ככל שהדבר מתרחק ממעלת האדם ומיחוד תשמישו. ולכך ככל שהדבר מתרחק מדרגת האדם השלם מתמעטת טומאתו, וכאשר הבאנו בשערי דעת מקוואות סימן ו' סק"ד בענין גוי. וכן ככל שהדבר יותר 'גולם' כך הוא רחוק מקבלת טומאה.

ואף מכאן הוא החילוק בין מיני הכלים השונים, כאשר בחלקם החומר שלהם יותר תחת האדם, וממילא אף פשוטיון מקב"ט, ואשר יותר רחוקים מאחיזת אדם פשוטיון אין מקבלים טומאה עד שיהיה להם תוך, שבזה הם יותר 'תחתיו' של אדם לשמשו, והם נתפסים בדרגת 'משמשי בני אדם' בשיעור המספיק להם לקבל טומאה, וכבר הרחבנו בסימן – פתיחה, בכמה דינים המלמדים דבר זה, וכאן נבאר עוד פרטים נוספים שלא הזכרנו שם.

דהנה הסיבה שכלל שהדבר יותר משמש בני אדם הוא יותר קרוב לקבל טומאה, זה מחמת שהטומאה באה בחיבורים, שהמחובר לטמא נטמא, בין בחיבורי מגע בין בחיבורי אחיזה ובין בחיבורי מקום, הצד השווה הוא 'החיבור', וככל שהדבר יותר 'משמש' הוא יותר ראוי לחיבור, אחר שהוא דבר יותר נטפל ופחות עצמי.

ואחר שזו המידה ושורשה נראה להשכיל מתוכה אף על ריחוק כלי אבנים כלי אדמה וכלי גללים מקבלת טומאה. דהתפיסה הפשוטה רואה את סיבת ריחוקם מקבלת טומאה מחמת 'פחיתותם', דאחר שהם כלים גרועים ונחותים הדעת מזלזלת בהם ואינה רואה בהם 'כלי'. אמנם הוא תינח בכלי גללים וכלי אדמה, אבל בכלי אבנים מה נאמר, והרי הם כלים מעולים עד מאוד, ומדוע הם נכללים בכלל אחד עם כלי גללים וכלי אדמה.

לכך יותר נראה שאף כלים אלו יוצאים מהכלל מחמת הטעם הנזכר שאינם 'תחתיו' של אדם להיות 'משמשו', ולא לפחיתותם, אלא לגלמיותם, שהם דומים לקרקע עולם שאין ביד האדם מספיק להכניסה תחתיו, ואינם ראויים לבא לדרגת 'משמשי בני אדם' - כל אחד מטעמו הוא, ועדיין הם בבחינת דברים 'שהאדם משתמש בהם', וכיון שאינם מספיק 'תחת יד אדם' ממילא חסרים הם את 'החיבור' הנצרך בשביל פרשת טומאה ולכך אינם מקבלים טומאה. (אמנם עדיין יש לעיין מכלי זכוכית).

ומכאן נשכיל גם בעיקר יצירת כלי חרס, דכתב הרמב"ם (פ"א מכלים הי"ג) שכלי חרס הוא 'כלי אדמה' שנשרף בכבשן, ובפשוטו מעלת השריפה באה בשביל החיזוק, שרק עי"ז התחזק הכלי בשיעור שהתורה מחשיבתו. אמנם להאמור נבין כי השריפה באה לתופסו תחתיו ולא לחזקו, שבכך שהאדם עושה בו יצירה בשיעור זה הועילו מעשיו לתפוס את האדמה תחתיו, ולשנותה למשמשי בני אדם על אף שהוא אדמה, דמעתה אינה 'גולם' אדמה שהאדם משתמש בו, אלא הוא נתון תחת ידו

כחומר ביד היוצר ונעשה 'משמש'.

תפיסת האדם בתנור כ"כ הזקה, עד שהוא נעשה 'משמש בני אדם'

ז) וכאשר נתבונן מתוך נקודת מבט כוללת זו על המחודש המתחדש בתורה בטומאת תנור, יעלה לנו אור להבין כי כאן גילתה תורה שמעשה תיקון קרקע זה לצורך תשמיש אדם יפה לתפוס אפילו קרקע עולם ולשנותה מבחינת 'אין בו תפיסת יד אדם' לבחינת 'יש בו תפיסת יד אדם', שחידוש מעשה זה המתקן את המקום תיקון מעשה שיש בו ממש ועושהו 'המקום' המיוחד לתיקוני אוכלי בני אדם, או אפילו בתואר יותר כולל 'המקום' המיוחד לתשמישי אדם ליקידת האש, זה מסוגל לכופף אפילו אבן בבנין קרקע ולעשותה 'משמשי בני אדם'.

ואם זה מחודש הפרשה מעתה הסתלק הכאב הגדול שהיה בטענות האחרונים לומר שתנור הוא כלי, דאין התנור בא 'כנגד' כללי כלים, אלא הוא בא לומר לך שמעשה חשוב בדרגת תפיסת הגלמים המופיע ביצירת תנור, הוא מעשה חשוב שיש בו מספיק בשביל לעשותו 'משמש בני אדם'. ודבר זה הוא במסגרת כללי הכלים, אלא שהתווספה בו דרגת מדרגה להאליים את כוח האדם על פני האדמה.